

Kovács Sándor Iván

Alkalmi gondolatok Madáchról, Csesztvén – a mának*

Atyámfiak az Úrban, Luciferben, Ádám-
ban, Évában; Atyámfiak az Emberben, a Tra-
gédiában, Madáchban!

Vajon nem blaszfémia-e ilyen biblikusan,
szentbeszédre emlékeztetőn, prédikátorosan
megszólítanom itt ezt a Tiszteletreméltó Gyü-
lekezetet; itt, ama nevezetes, nagy időket
megélt csesztvei faóriások előtt, amelyek
lombjai alatt Madách *nem* írta *Az ember tra-
gédiájá-t?!*

Azt hiszem, nem kegyeletsértés, mert a
Tragédia, ez a biblikus-európai frazeológiájú
hatalmas világköltemény éppúgy világmagya-
rázat, tehát teljes világképet, világfilozófiát
adó egyetemes mű, mint maga a Biblia. S
köztudomású az is, hogy a templomi szentbe-
széd, a prédikáció textust, szövegidézetet
emel ki a Bibliából, s azt kommentálja, aktua-
lizálja a hívekhez fordulván. A biblia világké-
pi gazdagsága teszi ezt lehetővé: benne van
minden. Mindenhez található abban alkalmas
citatum.

Végiggondolván íróasztalom mellett, mit
is mondhatnék én a nógrádi Csesztvén Ma-
dáchról; én, aki nem Madách-kutató vagyok,
találomra felnyitottam a *Válogatott művek*
nemrég megjelent kiadását (azt a tetszetős kö-
tetet, amit két professzionális Madách-szakér-
tő: Horváth Károly és Kerényi Ferenc rende-
zett tudós gonddal sajtó alá; megjelent a Szép-

irodalmi Könyvkiadónál 1989-ben). Isten
engem úgy segítjen, hogy így történt: a XI.
szín vége felé nyílt ki, a 145. lapon, s ez a
három sor ötlött szemembe mindjárt: Ádám-
nak ez a monológkezdő három sora:

*Ismét csalódtam, azt hívém, elég
Ledönteni a múltnak rémeit,
S szabad versenyt szerezni az erőknék.*

Villámütéses eszmélés volt: hiszen itt Ma-
dách a máról, 1991 őszének Magyarországa-
ról szól, hozzánk beszél. Legalábbis én hajlan-
dó vagyok úgy érteni, hogy ez a prófécia így
is értelmezhető. A rendszerváltás nemrég dön-
tötte le – s még döntögeti – “a múltnak réme-
it”, miközben “szabad versenyt” szerez “az
erőknék”: az egyéni, a gazdasági s nem utolsó
sorban a politikai érdekeknek. Arról a dilem-
máról szól tehát Madách-Ádám, hogy dönt-
jük, döntögetjük a múltból megmaradt réme-
ket, s mikor már azt hinnők, elég “szabad ver-
senyt szerezni az erőknék”, aközben “ismét”
csalódnunk... Madách Ádámja kételkedik, s né-
hány sorral odébb pontosan definiálja, mért
ítél ily gyanakvón a frissen látottakról:

*Mi verseny ez, hol egyik kardosan
Áll a meztelen ellenek szemében,
Mi függetlenség, száz hol éheznek...*

* Elhangzott 1991. október 5-én Csesztvén.

Távol áll tőlem, hogy a Tragédiának ezt a helyét a mai gyorsan gazdagodókra, ügyes privatizálóokra, illetve munkanélküliekre, hajléktalanokra értsem. A "múltak rémeit" sem helyettesítem be porba taszított politikai emlékművekkel. Könnyed aktualizálás helyett a költő és hőse szorongásának az a fontosabb indítéka érdekel, ami az "elég ledönteni?" töprengő kérdése mélyén munkál.

Mit óhajtana Ádám-Madách? Nem azt-e, amit mi is akamánk, átlépvé minél gyorsabban a változások megpróbáltatásain? A költővel szölvá:

*Én társaságot kívánok helyette,
Mely véd, nem büntet, buzdít, nem riaszt,
Közös erővel összeműködik,
Mindt a tudomány eszmél magának,
És melynek rendjén értelem viraszt.*

A társaság: a társadalom, melynek védelme: az igazság, az emberi jog tisztelete, büntetése: az érdekek fölötti objektív mérlegelés, buzdítása: az értelmes és érdemi ösztönzés. Igen, ilyen új társadalmat ígérnek mindig a hatalomra jutott politikai erők (s azok is, melyek a sáncok mögé akarnak kerülni). A történelmi tapasztalat azonban tudatja velünk, hogy ez többnyire utópiának bizonyul, mégis készek vagyunk e programot elfogadni és segíteni, mert örök vágyakat kodifikál, s beteljesülést helyez kilátásba. Amit azonban a szónokok általában nem emlegetnek, Ádám azt is kiemeli: a tudományról és az értelemről is szól; olyan tudományosan igaz társadalomeszményt fogalmaz meg, amelynek rendjét az értelem vigyázza. Tudomány és értelem s e kettő támogató működtetése nélkül – figyelmeztet a költő – nincs tehát új világ, nincs szabadverseny, nincsen sikeres rendszerváltás.

És mi nélkül nincs még? Mi nélkül nem vihető még végbe igazán az újnak megterem-

tése, mivel kell frigyre lépnie még tudománynak és értelemnek?

A költészet nélkül; a költészettel – válaszolja Madách.

*Rettegsz a költészetért ma,
Holnap a tudás miatt -*

énekli a Kar már a XI., az ún. londoni szín elején.

*Az új világba elszántan leszálok,
S nem félek a költészetet, nagy eszmét
Hullámi közt, hogy újra ne találjam -*

mondja nem sokkal később a még magabíró Ádám. És Lucifer is megnyugtatta, a maga tagadás-koncepciója szerint:

*S míg emberszív van, míg eszmél az agy,
S fenálló rend a vágnak gátat ír,
Sintén fog élni a szellemvilágban
Tagadásul költészet és nagy eszme.*

(Íme, a nem sematikus, a nem aktualizáló, a nem udvari költészet helytálló definíciója, az "ellenzéki" felfogás: a fennálló rend ha vágyakat korlátoz, a rend tagadásául "fog élni" költészet és eszme.)

Ádámot azonban kétségek kezdik gyötörni, s amikor így szól, már keserű tapasztalatok birtokosa:

*Óh, szent költészet, eltűntél-e hát
E prózai világból már egészen?*

Itt már határozottan behelyettesítek: a költészet az én mai olvasatomban a művészetet, a művelődést, az oktatást jelenti; az óvodát, az iskolát, a könyvkiadást, a folyóiratokat, a múzeumot, a színházat és így tovább. Jelenti mindazt, amire új formációk vajúdása közepett egyre kevesebb pénz jut, amit "e prózai világban" mi is féltünk és óvunk, ha mással

nem is védhetjük, mint a szó, az írás klasszikus foglalatú intelmeivel, azúttal a Madách-költészet figyelmeztető szavaival.

De választ ad Ádámnak Lucifer a költészetnek nemcsak "tagadásul" való felfogásával, hanem köznapibb tapasztalati igazsággal is. Csalódtál, Ádám? Megint csalódtál, ember? Eltűnt volna a költészet, miközben ledöntetnek "a múltnak rémei"?

*Dehogy tűnt! hát az a mézeskalács,
Virágcsokor, az a tánc, a gallylugos,
Mi volt egyéb, csak oly finnyás ne légy...*

Van hát költészet "a nyervágy, haszonlelés" szabadversenyos világában is: ott a "mézeskalács", a "virágcsokor", a "gallylugos": a gondokat felejtető szórakozáskultúra, vagy hogy nyersebb nyíltsággal "fordítsam" Madáchot: a bővli, a giccs, az "aluljáróirodalom". A költészetpótszer.

Kell-e kérdeznem, Igen Tisztelt Gyülekezet, vajon nem a legmaibbnak is tekinthető társadalmi látélet-e mindez?

Mit tehetünk?

Vonuljunk ki a költészetet fenyegető mai időkből?

Idézzük fel a legvégső megoldást? "A sírt, hol nemzet sülyed el"? A magyarság közös sírgödrét, amiről a *Szózat* költője énekelt elfuló rettenettel?

Madách e sötét végleletet is végiggondoltatta a londoni szín, a "Tower és a Temze közti vásár" szereplőivel, akik - éppúgy, mint Arany *Hidavatás*-ában történik - "egymás után mind beléje ugranak" egy maguk ásta roppant sírverembe. "Besötétül. Az egész vásár csoportozattá alakul, mely a szín közepén tátongó síron ás, azt körül táncolja, míg egymás után mind beléje ugornak, részint némán, részint, amint egymás után szólottak" - olvassuk a "lélekharang" kísérete legutolsó jelenet előtt a színi utasítást.

Rendszerváltási kínokra lehetne válaszolni ilyen nemzetkarakterológiai közhelyekkel most is, elvégre mi búskomor nép, az öngyilkosság népe volnánk. Madách azonban más példát mutat, s mutatja nekünk, mutaja a másnak megint.

Éva is ott áll a sír szélén, s bátran leszól a "tátogó mélység" sötét örvényébe:

*Mit állsz, tátogó mélység, lábaimnál!
Ne hidd, hogy éjed engem elriaszt:
A por hull csak belé, e föld szülötte,
Én glóriával átállépek azt.
Szerelem, költészet s ifluság
Nemtője tár utat örök honomba;
E földre csak mosolyom hoz gyönyört,
Ha napsugár gyanánt száll egy-egy arcra.*

Aztán "Fátyolát, palástját a sírba ejtve, dicsőülten felemelkedik."

Éva tehát "glóriával", azaz dicsőséggel "átállépi" a sírt, hogy - Horváth Károllyal szólva - "»Szerelem, költészet s ifluság« értékeit vigye magával az elkövetkező új társadalomba."

Éva a síron is átviszi a költészetet és a szerelmet.

"A tulsó partra" - folytathatnám Nagy Lászlóval, aki a "Ki viszi át a szerelmet?" hasonló kérdését kortársunkként tette fel, Madáchhoz képest igazán nemrég.

Költészet nélkül nincs és nem lehet új társadalom - tudatja korával s utókorával mindkét klasszikus. Amihez csak azt tehetem hozzá: költészet meg a "társaság", a társadalom támogatása nélkül nem létezhet.

Atyámfiai a Költészetben! Ezzel a hozzánk címzett madáchi intellemmel erősítsesünk meg szíveinkben, s tegyük le Ünneplő Gyülekezetünk koszorúit Az ember tragédiája költőjének csesztveji szobra elé.

Ámen.